

УДК 341.7

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.4.11>

МІЖНАРОДНИЙ ПРАВОПОРЯДОК: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА УМОВИ ЕФЕКТИВНОЇ ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ

Карвацька С.Б.,
*доктор юридичних наук, професор,
в.о. завідувача кафедри міжнародного права
та порівняльного правознавства
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
ORCID: 0000-0001-9948-4866*

Карвацька С.Б. Правопорядок: сучасні виклики та умови ефективної правової регламентації.

Стаття присвячена дослідженню сучасних викликів, які постають за умов геополітичних викликів перед міжнародним правовим порядком та умов його ефективної правової регламентації. Проаналізовано, що міжнародне право як сукупність норм, що регулюють відносини між державами та іншими міжнародними суб'єктами, відіграє ключову роль у глобальному світопорядку з моменту його виникнення. За своєю сутністю міжнародне право є основою для підтримання миру та безпеки, сприяння співпраці та вирішення конфліктів між державами.

Доведено, що незважаючи на свою важливість, міжнародне право стикається з численними викликами у XXI столітті. Однією з головних проблем є суперечність між принципом державного суверенітету та необхідністю ефективного глобального управління. Установлено, що, на жаль, нинішня тенденція зміни державних режимів свідчить про зменшення кількості демократичних держав і відповідне зростання кількості авторитарних держав, що може мати значні наслідки для міжнародного порядку. Сьогодні міжнародний правопорядок перебуває під величезним навантаженням, проте він не руйнується, а перебуває у певному сенсі в «точці перелому». Сучасний міжнародний правовий порядок, заснований на правилах стикається з серйозними викликами, які здатні змінити нинішній світовий «ландшафт міжнародних відносин».

Доведено, що питання про те, чи може міжнародний правопорядок керуватися верховенством права, завжди було актуальним, і стало ще більш нагальним після вторгнення РФ в Україну. Адже збройний конфлікт не тільки порушив цілісність та державний суверенітет України, але й зумовив системне порушення прав людини та посягнув на встановлений у державі правопорядок. Незважаючи на сьогоднішні виклики, що стоять перед міжнародним правом, міжнародний правопорядок переживає трансформацію, набуваючи нових якостей. У підсумку зазначено, що держави не лише повинні протистояти самим загрозам демонтажу міжнародного правопорядку, але докласти зусиль для того, щоби зміцнити та розвивати міжнародний порядок, заснований на чітких правилах.

Ключові слова: міжнародне право, міжнародний правовий порядок, міжнародно-правове регулювання, міжнародна система, міжнародне гуманітарне право, правова регламентація міжнародного правопорядку, вирішення конфліктів між державами, міжнародна відповідальність держави, міжнародні організації, транснаціональні корпорації.

Karvatska S.B. Legal order: modern challenges and conditions for effective legal regulation.

The article is devoted to the study of modern challenges faced by the international legal order in the context of geopolitical challenges and the conditions for its effective legal regulation. The author analyses that international law as a set of rules governing relations between States and other international actors has played a key role in the global world order since its inception. By its very nature, international law is the basis for maintaining peace and security, promoting cooperation and resolving conflicts between states.

It is proved that despite its importance, international law faces numerous challenges in the 21st century. One of the main problems is the contradiction between the principle of state sovereignty and the need

for effective global governance. The author establishes that, unfortunately, the current trend of changes in state regimes indicates a decrease in the number of democratic states and a corresponding increase in the number of authoritarian states, which may have significant consequences for the international order. Today, the international legal order is under enormous strain, but it is not collapsing, but is in a sense at a 'tipping point'. The current rules-based international legal order is facing serious challenges that may change the current global 'landscape of international relations'.

It is proved that the question of whether the international legal order can be guided by the rule of law has always been relevant, and has become even more urgent after the invasion of Ukraine by Russia. The armed conflict has not only violated the integrity and sovereignty of Ukraine, but has also led to systemic human rights violations and encroached on the rule of law in the country. Despite the current challenges faced by international law, the international legal order is undergoing a transformation, acquiring new qualities. The author concludes that States should not only resist the threats of dismantling the international legal order itself, but also make efforts to strengthen and develop the international order based on clear rules.

Key words: international law, international legal order, international legal regulation, international system, international humanitarian law, legal regulation of the international legal order, resolution of conflicts between states, international responsibility of the state, international organisations, transnational corporations.

Постановка проблеми. У часи системних соціальних потрясінь, регулярних стихійних лих, спалахів міжнародних конфліктів, зростання напруженості у міжнародних відносинах та значного технологічного прогресу закономірно виникає скепсис щодо сили та дієвості міжнародного права та «життєздатності» міжнародного правопорядку. Серцевиною дискурсу є питання, чи кожна нова міжнародна криза сигналізує про занепад та руйнацію правопорядку.

Війна в Україні зруйнувала уявлення Заходу про те, що правовий порядок, який склався після Другої світової війни, триватиме нескінченно довго [1]. Як зауважив Раймон Арон, «ніхто не судить про міжнародне право за мирними періодами» [2]. Питання на сьогодні стоїть досить гостро – чи руйнується міжнародний правопорядок? Як наголошує професор Девід Слосс, «найбільші стрибки вперед у міжнародних правових нормах відбуваються після криз або переломних моментів» [3].

Стан опрацювання проблематики. Останні дослідження правопорядку є предметом уваги таких вітчизняних дослідників як В. Гдичинський, Н. Камінська, О. Назаренко, О. Пасечник, Є. Стрельцова, Є. Стрельцов, І. Щербань та зарубіжних дослідників таких як Керран Вівіан Гроссвальд, Алі Ахмад Мустафа, Хасан Салам Абдулла, Муса Кавар Мохаммед, Поповські Весселін, Малхотра Анкіт.

Метою дослідження є аналіз сучасних викликів, які постають за умов геополітичних викликів перед міжнародним правовим порядком, а також умов його ефективної правової регламентації.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні, у кінці першої чверті ХХІ століття, значення міжнародного права лише зросло, оскільки світ стає все більш взаємозумовленим та взаємозалежним. У сучасному глобалізованому світі, де дії однієї держави можуть мати далекосяжні наслідки для інших, важливість міжнародного права неможливо переоцінити. Хоча держави залишаються основними учасниками міжнародної системи, поява недержавних акторів, таких як транснаціональні корпорації, неурядові організації та терористичні угруповання, серйозно ускладнюють традиційне розуміння суверенітету [4].

Аналізуючи міжнародний правопорядок, дослідники вказують, що «на початку III тисячоліття демонструє певні тенденції та закономірності, а найбільше спостерігаємо вплив глобалізації на його динаміку та пріоритети розвитку, регіоналізацію та фрагментацію водночас, інтегрованість і загалом наявність складної структури, що визначається тісним взаємозв'язком і взаємозалежністю елементів, середовищем функціонування, пріоритетами об'єктно-суб'єктної взаємодії тощо» [5]. Є.Д. Стрельцова та Є.Л. Стрельцов справедливо наголошують, що «регламентований правовими положеннями світовий порядок, або світовий правопорядок, – це складна та динамічна система взаємовідносин різних держав, міжнародних організацій, соціальних та національних спільнот, яка функціонує на основі правової регламентації» [6, с. 518].

Під правопорядком О. Назаренко, Н. Харченко розуміють «такий стан регулювання суспільних відносин, за якого всі суб'єкти цих правовідносин (державна, суспільство, громадське об'єднан-

ня, індивід тощо) реалізують встановлені норми права шляхом дотримання, виконання, використання і застосування, без порушення приписів законів держави та інших нормативно-правових актів» [7, с. 130–140]. Зміст правопорядку автори визначають як систему «ознак, властивостей, процесів, інших елементів (правових і неправових), що спрямовані на встановлення і підтримку правомірної поведінки суб'єктів суспільних відносин» [7, с. 130–140].

На думку О. Пасечник, «правопорядок – це особливий зріз правової реальності, який чітко відображає статичні та динамічні характеристики правового впливу на відносини, учасниками яких є суб'єкти міжнародного права, засновується на принципах законності та верховенства права, загально-людських цінностях і міжнародно-правових приписах, закріплених у нормах м'якого та твердого права» [8, с. 22].

Міжнародне право зазвичай консервативне, практики підкреслюють послідовність, стабільність та передбачуваність як основні переваги системи міжнародного права [9]. Для дотримання світового правопорядку «існує низка умов, виконання яких повинно забезпечити його існування, функціонування та стабільність; одна з основних – це відповідальність держави, яка настає у випадках порушення цим суб'єктом своїх міжнародно-правових обов'язків» [6, с. 518].

Виклики та загрози «міжнародному миру й безпеці, порушення основних принципів міжнародного права, міжнародна злочинність негативно впливають на стан й ефективність міжнародного правопорядку» [10]. Збройний конфлікт між Україною та РФ [11] безпосередньо вказує на те, що «правова регламентація в таких умовах потребує приділити увагу не тільки правовому визначенню складних соціальних процесів, що відбуваються, а й встановленню відповідальності держав за порушення прийнятих ними зобов'язань, вчиненню їх лідерами, високопосадовцями, військовослужбовцями, іншими категоріями громадян значних порушень – злочинів, які, загалом, порушують світовий правопорядок» [6, с. 518].

Фахівці ведуть дискусію з аналізу необхідності міжнародного порядку для вирішення актуальної проблеми зміни клімату. Адже з політико-правової точки зору, утримання підвищення температури на рівні 1,5°C буде складним завданням, оскільки це «буквально створить абсолютно новий світ». З'являються нові виклики, такі як міграція, спричинена кліматичними змінами. Ці виклики вимагають ефективності як внутрішніх, так і міжнародних правових порядків для формування довготривалих і сталих рішень. Але міжнародний порядок побудований таким чином, щоби вирішувати минулі проблеми системи, створюючи певну картину стабільності та впливаючи на її здатність гнучко протистояти новим викликам [3].

Геополітична реструктуризація ще більше сприяє розхитуванню нинішнього міжнародного порядку. Перерозподіл міжнародної торгівлі відбувається навколо геополітичних центрів зі зростаючою увагою до побудови регіональних партнерств, наприклад, між США та Індो-Тихоокеанським регіоном, що призводить до створення регіональних правил торгівлі. Міжнародна торгівля продовжується, але геополітичні впливи спрямовують торговельну політику в новому напрямку [3].

Щодо статусу міжнародного гуманітарного права (МГП), яке користується потужною глобальною підтримкою. Порушення прав людини у триваючих збройних конфліктах посилили заклики з боку держав, організацій та громадянського суспільства до відповідальності, дотримання та поваги до МГП. Доступ до соціальних мереж відіграв важливу роль у глобальному закликі щодо дотримання МГП, надаючи інформацію в режимі реального часу, викриваючи порушення. Але помітне зростання транснаціонального тероризму, приватизація збройних сил, перетворення даних на зброю, глобальна урбанізація і лицемірна реакція на ведення війни протиставляють ці принципи серйозним викликам і прогалинам у системі МГП [3]. Основні поняття МГП і його фундаментальні принципи залишаються незмінними, але сучасні виклики ставлять питання про те, як застосовується МГП, до якої міри держави та інші суб'єкти будуть використовувати його гнучкість і здатність сторін поєднувати принципи МГП з новими засобами і методами ведення війни, але, незважаючи на «повзучу автократію», загальна картина міжнародного порядку є досить стабільною [3].

Регламентація світового правопорядку «залежить, у першу чергу, від ефективності міжнародно-правових норм в цілому та/або від ефективності його окремих галузей та інститутів; багато в чому, необхідної сталості світовому правопорядку надає і його правова регламентація на національному рівні» [6, с. 270-271].

У контексті збройного конфлікту світове суспільство засвоїло як позитивний, так і негативний урок щодо міжнародного правопорядку. У квітні 2022 року ГА ООН ухвалила історичну резо-

люцію, відому як «ініціатива вето», яка передбачає, що кожного разу, коли постійний член Ради Безпеки накладає вето на якесь питання, воно автоматично переходить на розгляд ГА ООН. Одна з прогресивних пропозицій також стосується створення Спеціального трибуналу для розгляду злочину агресії РФ в Україні, що могло б стати важливим кроком вперед до глобального миру й безпеки та критично важливим підтвердженням заборони на війну. Це також може стати важливим інституційним кроком ГА ООН, яка не може захистити принципи, на яких заснований Статут ООН, через право вето тієї самої держави, яка порушує ці принципи [12]. Можливо, ще рано робити висновки про силу чи слабкість санкцій, тому, що багато з них були розроблені для зростаючого впливу з плином часу, але це не дає підстав відмовитися від санкцій як інструменту примусу, оскільки вони є головною альтернативою війні [12].

Наразі А. Філіппов бачить «два найбільш вірогідні шляхи вирішення проблеми кризи міжнародного правопорядку: створення нового глобального правопорядку замість існуючого механізму ООН, або поступовий занепад існуючого міжнародного правопорядку та деградації його до становища, яке існувало під час холодної війни та біполярного світу» [13].

Ефективність правової регламентації світового правопорядку багато в чому залежить від наступних обставин: по-перше, повинен існувати необхідний зв'язок між положеннями міжнародного та національного права та їх складовими; по-друге, повинен існувати такий самий зв'язок «всередині» міжнародного права між його складовими компонентами, що так само стосується і національного права; по-третє, враховуючи призначення права як основи для досягнення певного соціального результату, як основного показника загальної характеристики правової регламентації та її реалізації, якість правових положень та їх практична реалізація мають бути взаємопов'язаними» [6, с. 270-271].

У рамках міжнародної конференції «Crimea Global. Understanding Ukraine through the south», зокрема, панельної дискусії на тему «Новий міжнародний правопорядок: Як знайти інструменти для захисту миру та безпеки в майбутньому» учасники констатували, що «чинного міжнародного права недостатньо для забезпечення справедливості та світової безпеки» [14], тому «демократичні сили повинні діяти більш рішуче та працювати задля створення ефективних правових інструментів», які зможуть забезпечувати безпечний міжнародний правопорядок» [14].

Висновки. Отже, міжнародне право як сукупність норм, що регулюють відносини між державами та іншими міжнародними суб'єктами, відіграє ключову роль у глобальному світопорядку з моменту його виникнення. За своєю сутністю міжнародне право слугує основою для підтримання миру та безпеки, сприяння співпраці та вирішення конфліктів між державами. Воно охоплює широке коло питань, включаючи права людини, торгівлю, захист навколишнього середовища та застосування сили. Але, незважаючи на свою важливість, міжнародне право стикається з численними викликами у XXI столітті. Однією з головних проблем є суперечність між принципом державного суверенітету та необхідністю ефективного глобального управління.

На жаль, нинішня тенденція зміни державних режимів свідчить про зменшення кількості демократичних держав і відповідне зростання кількості авторитарних держав, що може мати значні наслідки для міжнародного порядку. Сьогодні міжнародний правопорядок перебуває під величезним навантаженням, проте він не руйнується, а перебуває у певному сенсі в «точці перелому». Сучасний міжнародний правовий порядок, заснований на правилах, безсумнівно, стикається з серйозними викликами, більше того, деякі з них здатні буквально змінити нинішній світовий «ландшафт міжнародних відносин».

Питання про те, чи може міжнародний правопорядок керуватися верховенством права, завжди було актуальним, і стало ще більш нагальним після вторгнення РФ в Україну. Адже збройний конфлікт не тільки порушив цілісність та державний суверенітет України, але й зумовив системне порушення прав людини та посягнув на встановлений у державі правопорядок. Незважаючи на сьогоднішні непрості виклики, що стоять перед міжнародним правом, міжнародний правопорядок переживає трансформацію, набуваючи нових якостей. Водночас, держави не лише повинні протистояти самим загрозам демонтажу міжнародного правопорядку, але докласти зусиль для того, щоби зміцнити та розвивати міжнародний порядок, заснований на чітких правилах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Curran Vivian Grosswald. The International Legal Order and the Rule of Law. *Southern California Review of Law and Social Justice*. 2023. No. 33. <https://ssrn.com/abstract=4548099>.
2. Raymond Aron. Peace and War: A Theory of international relations. Richard Howard & Annette Baker Fox, 1973.
3. Is the International Legal Order Unraveling? – Reflections on an ILW 2023 Panel. 2024. January 19. <https://www.ila-americanbranch.org/is-the-international-legal-order-unraveling-reflections-on-an-ilw-2023-panel/>.
4. Ali Ahmad Mustafa, Hassan Salam Abdullah, Mousa Kawar Mohammed. Challenges and Prospects of International Law in the 21 st Century. Posted Date: 28 May 2024.doi: 10.20944/preprints202405.1893.v1.
5. Гдичинський В. Методологічна основа дослідження міжнародного правопорядку: аналіз сучасних підходів. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2024.No1(27). С.92–99. DOI: 10.33270/01242702.92.
6. Стрельцова Є.Д. Стрельцов Є.Л. Світовий правопорядок: міжнародна та національна регламентація. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 9 С. 520 DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-9/127> http://lsej.org.ua/9_2023/127.pdf.
7. Назаренко О., Харченко Н. Правопорядок як мета і результат правового регулювання в умовах воєнного стану. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2023. № 1 (25). С. 130–140. DOI: 10.33270/01232502.130.
8. Пасечник О.В. Синкретика міжнародного правопорядку епохи метамодерну. *Правова позиція*. 2022. № 4 (37). С. 22–26. DOI: <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2022-4.3>.
9. Popovski Vesselin, Malhotra Ankit. Reimagining the International Legal Order. Edited By Published July 24, 2023 by Routledge 484 P URL: https://www.routledge.com/Reimagining-the-International-Legal-Order/PopovskiMalhotra/p/book/9781032469331?srsItid=AfmBOor6eEp6BLgi6T_wN2IK3-PjAehbyK7z3_ApZShOqxwuy5ePoCFH.
10. Kaminska N.V., Shcherban I.V. Implementation of the Rome Statute of the International Criminal Court: historical, theoretical and practical aspects. Kyiv, 2023. 220 p.
11. Міжнародний кримінальний суд. Результати роботи Офісу Генерального прокурора з Міжнародним кримінальним судом. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/mizhnarodnij-kriminalnij-sud>.
12. Hathaway Oona A. How Russia’s invasion of Ukraine tested the international legal order. 2023. April 3. URL: <https://www.brookings.edu/articles/how-russias-invasion-of-ukraine-tested-the-international-legal-order/>.
13. Філіппов А.В. Війна рф проти України та системна криза міжнародного правопорядку: причина чи наслідки? *DICTUM FACTUM*. 2023. № 1(13) DOI: <https://doi.org/10.32703/2663-6352/2023-1-13-211-217>. URL: <https://df.duit.in.ua/index.php/dictum/article/view/270/240> с. 216-217.
14. Новий міжнародний правопорядок: Як знайти інструменти для захисту миру та безпеки в майбутньому. URL: <https://crimea-platform.org/news/novyuy-mizhnarodnyuy-pravoporiadok-yak-znayty-instrumenty-dlia-zakhystu-myru-ta-bezpeky-v-maybutnomu/>.